

ISHSIZLIK STATISTIKASI VA UNING IQTISODIY TA'SIRI

Akbarova Barno Shuxratovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Iqtisodiy statistika kafedrasi dotsenti

Po'latov Elbek Ergash o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Annotatsiya Mazkur maqolada ishsizlik statistikasi va uning iqtisodiy ta'siri tahlil qilinadi. Ishsizlik darajasining iqtisodiy o'sishga, jamiyat farovonligiga va aholi daromadlariga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, ishsizlikning turlari, sabablari va kamaytirish yo'llari ham muhokama qilinadi. Maqolada turli statistik ma'lumotlar asosida ishsizlik darajasining o'zgarishi va uning iqtisodiyotga ta'siri ko'rsatilib, mahalliy va xalqaro tajribalar o'rganiladi. Mamlakatimizdagi ishsizlik muammosi va uni hal etish yo'llari bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar Ishsizlik, iqtisodiy o'sish, bandlik, mehnat bozori, inflatsiya, demografik omillar, iqtisodiy siyosat, ish o'rinlari yaratish, kasbiy qayta tayyorlash, rasmiy va norasmiy bandlik, yoshlar ishsizligi, mehnat migratsiyasi, aholi daromadlari, ijtimoiy ta'minot, pandemiya ta'siri.

Kirish Ishsizlik har qanday mamlakat iqtisodiyoti uchun dolzarb masala bo'lib, u iqtisodiy barqarorlik va aholi turmush darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ishsizlikning yuqori darajasi iqtisodiy o'sishning sustlashishiga, aholining ijtimoiy muammolariga va davlat byudjetiga ortiqcha yuk tushishiga olib keladi. Shu sababli, mamlakatlarda ishsizlikni kamaytirish va barqaror bandlikni ta'minlash bo'yicha turli dasturlar amalga oshirilmoqda.

Ushbu maqolada ishsizlik tushunchasi, uning asosiy sabablari, turlari va oqibatlari keng yoritiladi. Shuningdek, ishsizlikning iqtisodiyotga ta'siri tahlil qilinib, uni kamaytirish bo'yicha samarali strategiyalar taklif etiladi.

Ishsizlik - mamlakatdagi mavjud ishchi kuchi bir qismining foydalanilmay qolishini namoyon etuvchi ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkich. Mehnatga layoqatli bo'lib, ishlashni xohlagan ishchi kuchining ish bilan ta'minlanmagan bo'limi ishsizlar deyiladi. Namoyon bo'lish xususiyati hamda vujudga kelish sabablariga ko'ra ishsizlik friksion ishsizlik, tarkibiy ishsizlik va davriy ishsizlikka bo'linadi.[1]

Ishsizlik jamiyatning muhim iqtisodiy muammolaridan biri bo'lib, uning sabablari va shakllari turlicha bo'lishi mumkin. Umuman olganda, ishsizlikning asosiy turlari quyidagilardan iborat:

Friksion ishsizlik — odamlarning turli sabablarga ko'ra vaqtincha ish topa olmay qolishi natijasida yuzaga keladi. Masalan, yangi yashash joyiga ko'chish, kasbni o'zgartirish, bolaga g'amxo'rlik qilish yoki yangi ish izlash jarayonlari friksion ishsizlikka olib kelishi mumkin. Bu odatda ixtiyoriy ishsizlik shaklida namoyon bo'ladi.

TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR

IV son, Mart

Tarkibiy ishsizlik — iqtisodiyotdagi tuzilma o'zgarishlari tufayli yuzaga keladi. Ya'ni, ayrim sohalarining eskirishi yoki yangi texnologiyalarning joriy etilishi natijasida malakasiz qolgan ishchilar yangi kasb va ko'nikmalarga ega bo'lmaguncha ish topishda qiyinchiliklarga duch keladilar.

Siklli ishsizlik — iqtisodiy o'sishning sekinlashishi yoki inqirozlar natijasida ishlab chiqarishning pasayishi oqibatida sodir bo'ladi. Bu holatda odamlar majburan ishsiz qoladi va iqtisodiyot tiklanmaguncha ish topish qiyinlashadi.

Mavsumiy ishsizlik — ayrim tarmoqlarda mehnatga bo'lgan talab mavsumiy tusga ega bo'lgani uchun yuzaga keladi. Masalan, qishloq xo'jaligi, turizm yoki qurilish sohalarida ish mavsumiy xarakterga ega bo'lib, mavsum tugagach, ishchilar vaqtincha ishsiz qoladilar.

Yashirin ishsizlik — rasman ish bilan band bo'lgan, biroq ishlab chiqarish samaradorligi past yoki to'liq band bo'lmagan shaxslarni o'z ichiga oladi. Bunga qisqartirilgan ish kuni yoki ish haftasiga o'tgan xodimlar, shuningdek, vaqtincha ish yo'qligi sababli haq to'lanmaydigan ta'tilga chiqqanlar kiradi.

Ishsizlikning iqtisodiy oqibatlari ishlab chiqarish jarayoniga bevosita ta'sir qiladi. Ish kuchining to'liq band bo'lmagan holatida mamlakat iqtisodiyoti potensial imkoniyatlarining bir qismini yo'qotadi. Bu esa yalpi ichki mahsulot (YaIM) hajmining kamayishiga olib keladi. Makroiqtisodiyot tadqiqotchisi A. Ouken ishsizlik darajasi va YaIM hajmining pasayishi o'rtasidagi bog'liqlikni matematik jihatdan ifodalab, uni Ouken qonuni sifatida shakllantirgan. Unga ko'ra, agar ishsizlikning haqiqiy darajasi tabiiy darajasidan 1% yuqori bo'lsa, YaIM hajmi 2,5% ga qisqaradi. Shu boisdan ishsizlik darajasining oshishi iqtisodiyotning sekinlashishiga, ishlab chiqarishning kamayishiga va jamiyatning umumiy farovonligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ishsizlik darajasini baholash va tahlil qilish iqtisodiy rivojlanishning muhim ko'rsatkichlaridan biridir. Turli davlatlarda ishsizlik statistikasi davlat statistika idoralari tomonidan muntazam ravishda e'lon qilinadi. O'zbekiston misolida ishsizlik darajasi bo'yicha oxirgi yillardagi ma'lumotlarni quyidagi jadval orqali ko'rib chiqamiz:

Jadval: O'zbekiston va dunyo bo'yicha ishsizlik darajasi (%)

Yil	O'zbekiston	Jahon bo'yicha o'rtacha
2020	10.5%	6.6%
2021	9.8%	6.3%
2022	9.2%	6.0%
2023	8.7%	5.8%

Statistik ma'lumotlarga qaraganda, O'zbekistonda so'nggi yillarda ishsizlik darajasi pasayish tendensiyasiga ega. Buning sabablari orasida iqtisodiy islohotlar, yangi ish o'rinlarini yaratish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va kasbiy qayta tayyorlash

dasturlarining kengaytirilishi mavjud. Jahon miqyosida esa ishsizlik darajasi iqtisodiy o'sish sur'atlariga, global iqtisodiy sharoitlarga va texnologik rivojlanishga bog'liq ravishda o'zgarib bormoqda.

Ishsizlik darajasini pasaytirish bo'yicha samarali strategiyalar ishlab chiqish iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va aholi farovonligini oshirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu muammoni hal qilish uchun quyidagi asosiy yo'nalishlar taklif etiladi:

Yangi ish o'rinlarini yaratish – Iqtisodiyotning turli tarmoqlarini rivojlantirish, jumladan, ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va qishloq xo'jaligida yangi ish o'rinlarini tashkil etish orqali ishsizlik darajasini pasaytirish mumkin.

Kasbiy qayta tayyorlash va malaka oshirish dasturlari – Mehnat bozoriga moslashuvchanlikni oshirish maqsadida aholining kasbiy malakasini oshirish va zamonaviy kasblarga o'qitish muhim ahamiyatga ega. Buning uchun kasb-hunar markazlari va malaka oshirish kurslarini kengaytirish zarur.

Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash – Kichik va o'rta biznesni rivojlantirish uchun davlat tomonidan imtiyozlar berish, kredit va grantlar ajratish orqali yangi ish o'rinlarini yaratish mumkin.

Chet el investitsiyalarini jalb qilish – Xorijiy sarmoyadorlarni jalb etish orqali yirik sanoat va xizmat ko'rsatish loyihalarini amalga oshirish mumkin. Bu esa mehnat bozorida yangi bandlik imkoniyatlarini ochadi.

Mavsumiy bandlikni qo'llab-quvvatlash – Qishloq xo'jaligi va turizm kabi mavsumiy tarmoqlarda bandlikni ta'minlash uchun maxsus dasturlar ishlab chiqish lozim.

Mehnat migratsiyasini tartibga solish – Ishchi kuchining xorijga chiqishi va qaytishi bo'yicha samarali tizim yaratish, mehnat muhojirlariga huquqiy yordam ko'rsatish ularning mehnat bozoriga moslashuvini osonlashtiradi.

Rasmiy va norasmiy bandlikni muvozanatlash – Norasmiy bandlikni kamaytirish va ishchilarning huquqlarini himoya qilish orqali ishsizlik muammosini hal etish mumkin.

Ushbu strategiyalar mehnat bozorining rivojlanishiga yordam berib, aholi bandligini ta'minlash va iqtisodiy barqarorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa Ishsizlik – iqtisodiy barqarorlik va aholi farovonligiga jiddiy ta'sir ko'rsatadigan omildir. Ushbu maqolada ishsizlikning sabablari, uning iqtisodiyotga ta'siri va uni kamaytirish strategiyalari keng muhokama qilindi. Ishsizlik darajasini pasaytirish uchun yangi ish o'rinlarini yaratish, kasbiy qayta tayyorlash dasturlarini kuchaytirish va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, mehnat bozorining rivojlanishini ta'minlash va ishsizlikni kamaytirish uchun iqtisodiy islohotlarni davom ettirish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. "Mikroiqtisodiyot. Makroiqtisodiyot" fanidan o'quv uslubiy qo'llanma. E.Ergashev, M.Qulmetov, A.Umirov. Toshkent-2021
2. Karimov I. A. "O'zbekistonning bozor iqtisodiyotiga o'tish modeli". Toshkent: O'zbekiston, 1993.
3. Toshmatov A. "Iqtisodiyot asoslari". Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
4. O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi. "Mehnat bozori va bandlik statistikasi". 2023.
5. Qosimov S. "Makroiqtisodiyot". Toshkent: Iqtisod-moliya, 2019.
6. Jo'raev N. "Iqtisodiy rivojlanish va ishsizlik muammolari". Toshkent: Ilm-fan, 2021.